

Mevlanzâde Rıf'at Bey

VE KÜRDİSTAN

“Ben hürriyet aşığı bir adamım.

Hem hürriyeti na-mahdut (sınırsız) görmek isterim ki,
insanlığın ilerlediğine gerçekten kail (ikna) olayım”.

(M. Rıf'at)

Serbesti
Sahibi
Mevlanzade
Rıf'at Bey
Serbesti,
No.145, 29
Mart 1325

II.

Meşrutiyet ve sonrası dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan Mevlanzâde Rıf'at Bey'in ismi,¹ Kürt tarihi ile ilgili birçok çalışmada anılmasına rağmen kendisinin Kürtler konusunda neler yaptığı pek fazla bilinmeyen bir konu olarak orta yerde durmaktadır.

Mevlanzâde Rıf'at Bey'in, kendi deyişle *Kürd ve Kürdistan davasına* yönelik ilgisi Bab-ı Âli Baskını'ndan (23 Ocak 1913) sonraki dönemlerde başlamıştır. Bizi buna sevk eden iki gerekçe bulunmaktadır. Birincisi: 1912 yılında Atina'da sürgündeyken çıkardığı *Cihad* adlı gazetede savunduğu her türlü milliyetçi düşünceye olan karşıtlığı,² ikincisi: 1913 yılında *Hetaw-i Kurd* dergisinde çıkan yazısıdır.³

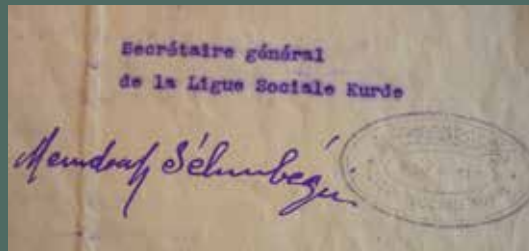
1918 yılında kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'ne katılan Mevlanzâde Rıf'at,⁴ bu cemiyetin 1920 yılında bölünmesinden sonra oluşan Teşkilat-ı İçtimai Cemiyeti'nde yer almamıştır. Fransa Cumhuriyeti Fransız Yüksek Komiserliği'ne mühründeki ismiyle Kurd Teşkilat-ı İçtimai Cemiyeti Genel Sekreteri Memduh Selim Begi adına yollanan bilgilendirmede; Eski Kürt Cemiyeti'nin "yeni dönemin ihtiyaç ve politikalarına cevap veremediği" ve zaten uzun bir zamandır Cemiyet içerisinde "bağımsızlık taraftarları ile otonomi taraftarları arasında bir tartışmanın olduğu" belirtilir. "Nihayetinde temiz bir siyaset taraftarı olan aydınlar, geçmişini inkar edenlerle yollarını ayırmayı uygun görmüşlerdir" dendiikten sonra yazının devamında yeni örgütlenmenin kurucu kadrolarının isimleri verilir⁵ ve Mevlanzâde'nin ismi burda yoktur. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanlığını yürüten Seyid Abdulkadir'e yakın durduğu görülmüştür.

Çıkardığı gazetelerde Kürtler ve Kürdistan konusundaki yazılara yer veren,⁶ Kürtler adına Osmanlı hükümetiyle yapılan bir görüşmeye Kürtlerin temsilen katılan⁷ ve "Anadolu hareketi" diye isimlendirdiği Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı sert ve eleştirel bir tavır alan Mevlanzâde Rıf'at, bundan sonraki yaşamında anti-kemalist bir duruş sergilemiştir. Zaten bu tercihinden ötürü de 150'likler listesine alınacak ve vatandaşlıktan çıkartılacaktır.⁸ Mevlanzâde'nin yaşamına ilişkin Fransız Arşivleri'nde bulduğumuz bir belge, bugüne kadar karanlıkta kalmış önemli bir noktayı aydınlığa kavuşturmuş olmaktadır. Bu önemli belge; Mevlanzâde'nin el yazısı (5 sayfa) ve bir memurun daktilo yazısı (7 sayfa) olmak üzere iki değişik şekilde tutulan bir rapordur.⁹ Yazılar evvela ajan Noel-Bedirhanlar-Mustafa Kemal arasındaki rekabete¹⁰ ayrılmış gibi görünse de, aslında Kürt Milliyetçilerinin İngiltere, Fransa ve Yunanistan devletleri arasında binbir zorlukla gerçekleştirmeye çalıştığı diplomatik faaliyetler olduğu gerçeği ortaya çıkar.¹¹ Baş aktörün Mevlanzâde olduğu gelişmeler şöyle olmuştur.

Rapor'da; Paris Barış Görüşmelerinden dönen ajan Noel kendilerine İngiltere'nin bir mesajını iletmıştır: "İngiltere devleti Kürdistan'ın çıkarları doğrultusunda hareket etmeye hazırdır ve bunun ilk pratik adımları yakında atılacaktır." Bahsedilen ilk adım kısa sürede atılır. 1921 yılının Haziran ayında İstanbul'daki Yunanistan Elçiliği'nden askeri bir ateşe Mevlanzâde ile görüşmek istediğini kendisine Yunanlı bir güvenlik elemanını yollayarak bildirir.¹² Görüşme gerçekleşir ve görüşmede Kemalist harekete karşı Yunan devletinin Kürtlerle ortak çalışmak istediği resmî olarak bildirir. Eğer; Kürtler Yunanlıların hazırladığı planı kabul eder ve uygulamak için anlaşılırlarsa kendilerine ekono-

Sedat Bingöl, *150'likler Meselesi*. Bir ihanetin Anatomisi, Bengi Yayınları, İstanbul 2010, s. 34 (Kitabın fotokopiler olarak basılan ek bölümünden). Bu resmin 1920'lerden sonrasına ait olması gerekmektedir.

Kurd Teşkilat-ı İçtimai Cemiyeti Genel Sekreteri Memduh Selim Begi'nin imzası.

Historique: Dans les derniers mois de 1918, un comité kurde national fut formé à Bagdad. Ce comité, présidé par le général Mustafa Barzani, avait pour but de réunir les Kurdes de la région et de leur proposer un gouvernement autonome. Le comité se composait de plusieurs membres de la famille Barzani et de quelques autres personnalités kurdes. Le comité a travaillé pendant plusieurs mois à Bagdad et a écrit un programme pour le Kurdistan. Ce programme prévoyait l'indépendance du Kurdistan et la création d'un gouvernement autonome. Le comité a également travaillé à la diffusion de son programme dans les régions kurdes. Cependant, le comité n'a jamais pu mettre son programme en œuvre. Les Britanniques ont empêché le comité de faire passer son programme à la population kurde. Le comité a finalement été dissous en 1919.

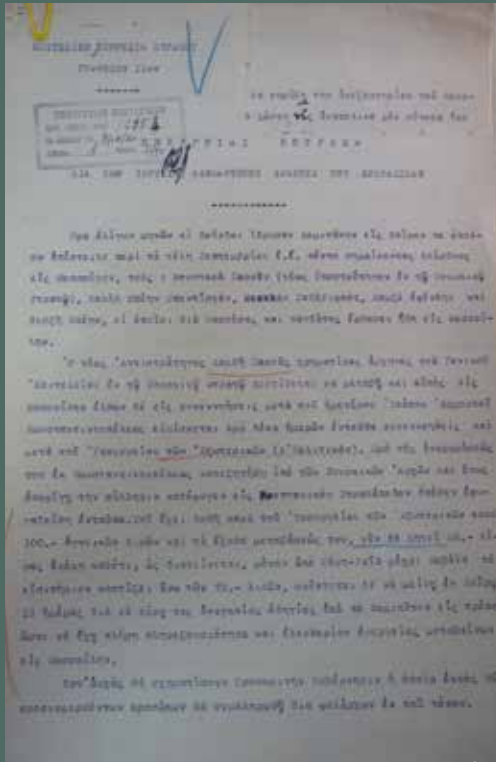
FRANZIS ARŞİVLERİ'NDE BULUNAN 5 sayfalık Mevlanzâde'nin elyazısı ile yazılmış rapor (solda), ayrıca 7 sayfalık daktilo yazısından (yukarıda) oluşan belgeler Mevlanzâde'nin hayatı hakkında önemli bilgiler içerir.

mik ve askeri yardımda bulunacaklardır. Para ve silahlar Bağdat üzerinden Kürtlere ulaştırılacaktır. Yunan yetkili şunu da özellikle belirtir: İngiltere bu konuda tam bilgiye sahiptir ve hem fikirdir. Bu konuyu kendi içinde değerlendiren Kürtler; anlaşmayı Yunan Devleti'nin üst düzey bir siyasetçisiyle görüşmek şartıyla usulen kabul ederler ve içlerinde Mevlanzâde Rif'at'ın da olduğu 6 kişilik Kürt heyeti¹³ Temmuz ayında İstanbul'dan hareket ederler.

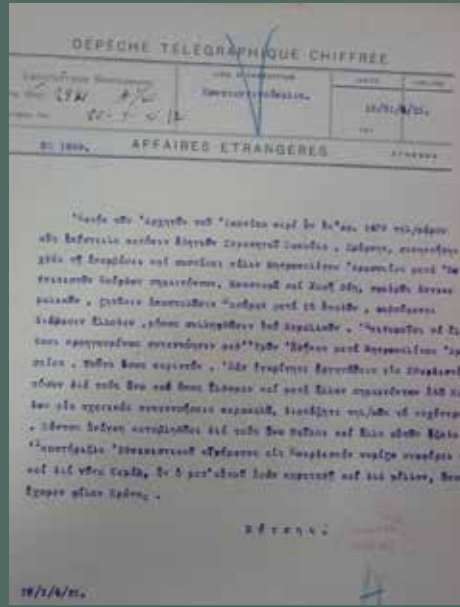
Heyet İstanbul'dan yola çıkar ve İzmir'de Yunan Başbakanı ve Adalet Bakanı olan Dimitrios Gounaris ile görüşürler. Bu görüşmeden sınırları tartışılıp karara bağlanmış, geçici yönetim yeri İngiliz denetimindeki Musul olacak olan Bağımsız Kürdistan Devleti'nin ilanı kararı çıkar. Bu konuda Yunan Devleti her türlü silah ve para yardımında bulunacaktır.¹⁴ Heyet 2 ay kadar denizlerde oyalandırdıktan sonra, Eylül ayında Bağdat'a yetişirler ve Mevlanzâde'nin deyişiyle İngilizlerin

kendilerini oyalayarak zaman kazanmaya çalıştığını anladığını ve bunu kendi aralarında görüş-tüklerini belirtir. İngilizler, Kürt Heyet'i ni iki konu hakkında bilgilendirirler. Birincisi, İngiltere, Arap Mezopotamya'sı ile Kürdistan'ın güneyini birleş-tirmeyi planlamaktadır.¹⁵ Heyet, böylesi bir planın Kürdistan'ın bir kere daha parçalanması demek olduğunu belirterek, hiçbir şart ve koşulda kabul etmeyeceklerini ve karşı duracaklarını İngilizlere söylerler. İkinci olarak, Yunanlılara göre Kürtler harekete geçmek konusunda geciktikleri için Yunan Devleti'nin Kürtlere yardım edebilecek du-rumu kalmamıştır. Çünkü Yunanlılar Kemalistler karşısında yenilgi üzerine yenilgi almaktadırlar.¹⁶

Heyet Süleymaniye'de Sımko ile görüşmeden sonra, Mevlanzâde'nin İstanbul'a dönüp olan bitine arkadaşlara iletmesi kararını alır. Dönüş yolun-da karşılaştığı Peder Martin'le yaptığı konuşmalar, Mevlanzâde'nin Beyrut üzerinden (Fransızlarla

MEVLANZÂDE RIF'AT'IN DA İÇLERİNDE olduğu 6 kişilik Kürt heyeti Temmuz ayında İstanbul'dan İzmir'de gider ve Yunan Başbakanı ve Adalet Bakanı Dimitrios Gounaris görüşür.

20 MART 1921 TARİHLİ ŞİFRELI TELGRAFTA şöyle denmektedir: "General Papoulas'ın emir üzerine, Amasya papazının bizzat kendisinin referans verdiği iki Kürt Milliyetçisiyle dün yine görüşüldü. Bu kişiler aşırı anti-Kemalist Mustafa ve Hakkı Beylerdi ve Kemalistler tarafından yakalanma durumları olduğu için kendileriyle birlikte 15 Kürdü daha Basra'ya yollamamızı istiyorlardı..."

1921 KASIM TARİHLİ BELGE Teali Cemiyeti'ni temsilen Mevlanzâde, bir grup Kürt ve İngilizler Kürdistan'a bir yolculuk yapar.

görüşüp) İstanbul'a gitmesine neden olur.

Peder Martin'in ilişkileri üzerinden Mevlanzâde Rıf'at Beyrut'ta Fransız Yüksek Komiserliği'ne, İngiltere'nin Kürtlerin çıkarlarına artık hizmet etmediğini ve eğer Fransa Devleti kabul ederse Fransa devletine bağlı bağımsız bir Kürdistan Devleti kurmak istediklerini bildirir. Eğer Kemalistler, (Şerif Faysal ve Mustafa Kemal arasında 16 Haziran 1919 tarihinde Halep'te imzalanan anlaşma gereğince)¹⁷ Fransa'nın koruması altındaki Suriye topraklarına tecavüz etmeye kalkıştırlarsa, Kürtlerin bu konuda bir set halinde karşılarında duracaklarının garantisini, İstanbul Kürt Komiteleri, Kuzey ve Güney Kürdistan'daki bütün Kürt ileri gelenleri adına (Bedirhan ve Baban'ların adlarını zikreder) verir. Bunun karşılığında da Fransa devleti, Milletler Cemiyeti'ne Kürdistan'ı kendi manda devleti olarak bildirmesi gerektiğini söyler. Adı geçen Manda Devlet'in güney sınırları İngiltere'nin Arap

Mezopotamya politikasından ötürü tartışmalı olduğu için kuzey sınırları –minimum- şu bölgeleri¹⁸ kapsamalıdır: Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Sivas ve Harput. Kürtler bu sınırlar içerisinde kalan tüm diğer millet ve halklara (Ermeniler, Assurlular, Keldaniler, vs.) din farkı gözetmeksizin otonom hakları sağlayacaktır. Bağımsız Manda Kürdistan Devleti'nin güneyinde ise; Kemalistlerin ve Arapların her türlü yayılcılığına karşı durup, Süleymaniye kentini tarihi Musul vilayetine dahil edip Kürdistan'a bağlayacaklardır ki bu zaten Fransa'nın etki alanı demek olacaktır.

Mevlanzâde'ye göre; Kürtler bu şekilde İngiltere'ye bağımlılıktan kurtulmuş olacak ve Kemalistlerin geçmelerine engel olduğu Anadolu yerine Suriye üzerinden Kürdistan'a ulaşabileceklerdi.

Mevlanzâde Rıf'at, Beyrut'tan Atina'ya¹⁹ geçmiş ve bizzat Dışişleri ve Savaş Bakanlarıyla görüşmüştür. Bir yıl sonra bir Fransız istihbarat ra-

porunda, Mevlanzâde 1921 Kasım aylarında İngilizlerin de içinde oldukları bir silahlı heyetle (Teali Cemiyeti'ni temsilen Mevlanzâde, bir grup Kürt ve İngilizler) Kürdistan'a bir yolculuk yapmıştır.²⁰ 1922'nin Kasım aylarında²¹ Osmanlı topraklarını son kez terke mecbur kalmış ve aynı yıl içinde İtalya'nın San Remo şehrine giderek, burada Sultan Vahdettin ile Kürtler konusunda görüşmüştür.²²

Osmanlı Devleti topraklarından mecburen ayrıldıktan sonra, uzun bir dönem Çerkes Ethem ile birlikte olmuştur. Mevlanzâde ve Çerkes Ethem beraber Ortadoğu'ya; Yunanistan ve Romanya'dan sınırdışı edilen Kıbrıslı Türklerin arasına mülteci gibi gizlenerek geçmişler ve ardından bir dönem Suriye'de Halep kentinde beraber kalmışlardır.²³

ŞEYH SAİD İSYANI VE MEVLANZÂDE

Mevlanzâde, Hoybûn'dan evvel Halep Kürt Örgütü adlı örgütte yöneticilik yapmıştır. Bulduğumuz bir belgede bu örgütün Şeyh Said isyanıyla olan ilgisi ve ilişkisi çok açıkça belirtilmektedir ve belgenin gösterdiği kadarıyla Mevlanzâde ve Çerkes Ethem isyan sırasında olaylar içerisindeyler.²⁴ İngiliz Hava Kuvvetleri'ne ait istihbarat raporlarının birinde Çerkes Ethem ve Mevlanzâde'nin şu an Kuzey Kürdistan'da oldukları, Şeyh Said'le Kuzey Kürdistan toprakları içerisinde gizli bir görüşme yapmayı ve bu görüşmede kendisine propagandif bir broşür vermeyi tasarladıklarını belirtilir. Lakin Mevlanzâde'nin cebindeki bu küçük broşür bir şekilde "çalınır." Broşürün kapağında "The Committee of Moslem Union in Damascus" (Şam Müslüman Birliği Komitesi) yazıldığı ve Mustafa Bey Atrash (Atraş) tarafından 1924 yılında Bağdat'ta basılan bir broşürdür denilmektedir.²⁵ Ardından Çerkes Ethem, Mevlanzâde ve Yusuf Ziya sahte kimliklerle Türkiye'den Yunanistan'a ve oradan da Suriye'ye sahte pasaportlarla geçmişlerdir. 4 Nisan'da Beyrut limanından giriş yaparak Suriye'ye dönmüş olurlar.²⁶ Bunun anlaşılmasının hemen ardından Paris'teki Fransız yetkililer Suriye'deki Fransız yetkililerden tatbikat yapmalarını isterler ama artık geçtir. Şahıslar Halep'tedirler ve pasaportları atmışlardır.²⁷ Şeyh Said'in asılmasından sonra 3 ayı bölgede silahlı çatışmaların devam etmiş ve bunlardan Van-Hakkari merkezli çatışmaların aracılık/kurye rolünü; Mevlanzâde Rif'at ve

Çerkes Ethem Bey birlikte Türkiye-İrak sınırlarında gerçekleştirilmeye çalışır.²⁸

Mevlanzâde'nin, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla 1927 yıllarında resmi olarak Lübnan vatandaşlığı vardır.²⁹ Sürekli Fransız veya İngiliz istihbaratlarının ortak takip ve işbirliklerine takılan bu ikili kimi zaman tutuklanmış kimi zaman bir ülkeden öbürüne teslim edilmiştir.³⁰

Hakkında neredeyse gün gün tutulan raporların gösterdiği kadarıyla kurulan Hoybûn Cemiyeti'nin daha kuruluş süreçlerinde önemli görevler almıştır.³¹ 1927 yılında Suveyş Kanalı'nı (Cidde-Süveyş) geçerek Kahire'deki Fransız yöneticilere bir mektup verir. 10 Eylül 1927 tarihli bu mektup, "bölgeye ilişkin Fransızların bakanlar kurulu kararlarını değiştirmeleri şartıyla, isyancı Kürt liderlerin Fransız yöneticilerle görüşebileceğini" içermekteydi.³² Üç ay sonra ise (5 Aralık 1927) Beyrut'ta, Hoybûn'un Rewanduz şubesi adına Fransız Manda Yönetimi'ne götürdüğü öneri kısaca şöyledir: Urfa, Siverek, Malatya, El Aziz, Mardin, Midyat ve Diyarbakir vilayetlerindeki Kürt nüfusunun önemli bir bölümü göç etmek taraftarıdır ve Kürt Komite'si bunun sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu konuda Fransız Yüksek Komiserliği'nden yardım istenir.³³ İngiliz istihbaratına göre 1929 yılında Irak'a geçmek isteyen Kürt grubu arasında görülen Mevlanzâde Rif'at,³⁴ Ağustos 1930 yılında yazılan bir Fransız istihbarat raporuna göre ise hala radikal Kürt Milliyetçi örgütler (Şeyh Said'in oğlu Salahaddin ile aynı komite) içerisinde çalışmaktadır.³⁵

Mevlanzâde Rif'at Bey, 12 Eylül 1930'da geçirdiği bir kalp krizi sonucunda³⁶ yaklaşık 70 yaşlarında yaşama veda etmiştir. 70 yıllık ömrünün neredeyse 50 yılını siyasete adayan Mevlanzâde, klasik devlet mantığının olmadığı, bunun yerine manda yönetimlerin ve bu yönetimlerin ise Batılı büyük devletler tarafından yürütüldüğü Ortadoğu siyasetinde; kimi zaman Fransızlar tarafından eski bir İngiliz ajanı,³⁷ kimi zaman İngilizler tarafından Osmanlı ajanı, kimi zamansa Osmanlılar tarafından İngiliz-Fransız ajanı ve en nihayetinde öldükten sonra da Türk ajanı olarak isimlendirilmekten kurtulamamıştır.³⁸

Görüldüğü gibi Ortadoğu siyasetçilerine kolaylıkla yakıştırılan "onun bunun ajanı" nitelmesi hastalığı günümüz Türk ve Kürt siyasetine daha

o zamanlardan buluşmuştur. Lakin bu yaklaşım, Ortadoğu'da yeni yeni şekillenmeye başlayan devletlerin ajanlarının olmadığı ve bölgenin kaderine yönelik makro siyaset yapmaya çalışanlara yanaşmadıkları ya da bu siyasetçilerin ajanlar vasıtasıyla devletlerle ilişkiye geçmedikleri fikrini iddia etmez.

Aksine bu gerçeklikleri kabul eder. Dolayısıyla gerek Mevlanzâde gerekse de başka siyasetçiler nezninde konu, Siyaset Tarihi alanı içerisinde değerlendirilerek konuyu, kendi zaman ve mekanında değerlendirmek ve Tarih Bilimi'ne katkı sunmak gerekir.

Panteion Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi

DİPNOTLAR

- * Bu yazı, Avrupa Birliği (Avrupa Sosyal Fonu-ESF) ve Yunanistan Eğitim ve Yaşam Boyu Öğrenme Bakanlığı'nca finanse edilen Hrakleitos II adlı programla desteklenen bir araştırmanın ürünüdür.
- Mevlânzâde Rif'at Bey'in biyografisi için bu konuda yaptığımız başka bir çalışmaya bakılabilir: Murat İssı, "Hürriyet Âşığı Bir Osmanlı-Kürt Aydını Mevlânzâde Rif'at Bey", *Toplumsal Tarih*, Nisan 2010, no. 196, s. 72-80.
 - "İntihâbât Münâsebetiyle (Seçimler Nedeniyle)", *Cihad*, no. 12, 17 Şubat 1327, s. 3.
 - Hetawi Kurd*, no. 2, 4 Muharrem 1332 / 21 teşrin-i Sani 1329 / 1913, İstanbul s. 2-3.
 - İngilizlere göre Cemiyet'in propagandasını *Serbesti* gazetesi yapmaktadır. Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012, s. 49
 - CADN (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes), Ankara-Amb. 127. Classe- E1, 24 I. "Constantinople, le 10 Mai 20"
 - Serbesti* gazetesinin özellikle 1918 yıllarındaki değişik sayılarında bu tür makalelere rastlamak mümkündür. Bkz. Kamuran Ali Bedirhan, "Kürdistan", *Serbesti*, no. 186, 187, 188, 193, 198'de seri makale. Kürt şair Pîremêrd (Süleymaniyeli Tefvik'i) in Anadolu Hat Komiserliği'nden gelen bir yazıya cevabı, Pîremêrd, (başlıksız makale), *Serbesti*, no. 189. Celadet Ali Bedirhan, "Kürdler ve İttihad-ı Siyaset", *Serbesti*, no. 209.
 - Ahmet Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan, Doz Yayınları*, İstanbul 1992, s. 75-77. Bilal Şimşir, Kürtçülük, Bilgi Yayınevi, 2007, s. 312.
 - "150'likler" olarak bilinen konu hakkında bugüne kadar yapılmış ayrıntılı bilimsel çalışmalar bildiğimiz kadarıyla fazla değildir ve bu konu son yıllarda ilgi çekmeye devam etmektedir. Bu konuda ayrıntılı inceleme için bkz. Hakan Özöğlü, *Ankara'ya Muhalefet, "150'likler Olayı"*, Kitap Yayınları, 2011. Sedat Bingöl, *150'likler Meselesi. Bir ihanetin Anatomisi*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.
 - CADN, Ministère des Affaires Étrangères, Mandat. Syrie-Liban. no. 1054, Kurdes 1923 dosyası içinde "Et Commandement en Chef de l'Armee du Levant. Service des Renseignements, Beyrouth. Le 9 Fevrier 1922, Entretiens dur la Question Kurde avec Mevlânzâde Refaat Bey (notabilite Kurde revenant du Kurdistan)". Fransızca belgelerde ve özellikle el yazması okumalarında yurdumrlarınan ötürü, meslektaşım Yoanna Profiri'ye müteşekkirim.
 - Bu bölüm aynı zamanda Mevlânzâde tarafından 1929 yıllarında yazacağı kitapta daha geniş bir şekilde yer alacaktır. Mevlânzâde Rifat, *Türkiye İnkılabının İçyüzü*, s. 290-303
 - CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1054, Kurdes 1923 dosyası içinde "Haut Commissariat. Cabinet politique, no. 220/K. Alep, le 9 Octobre 1920, 5/D. VII. Fait Envoi d'un Rapport du Commandant Labonne de l'Etat-Major de l'Armee d'Orient, en date du 1 er Septembre 1919, s. 12."
 - Aslında Kürtlerle Yunan Devleti'nin ilk ilişkisi bu değildir ve ajan Noel'in belirttiği gibi İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. 20 Mart 1921 tarihli şifreli bir telegrafta şöyle denmektedir: "General Papoulas'in emir üzerine, Amasya papazının bizzat kendisinin referans verdiği iki Kürt Milliyetçisiyle dün yine görüşüldü. Bu kişiler aşırı anti-Kemalist Mustafa ve Hakkı Beylerdi ve Kemalistler tarafından yakalanma durumları olduğu için kendileriyle birlikte 15 Kürdü daha Basra'ya yollamamızı istiyorlardı. Ama bundan evvel Atina ile görüşmek istediklerini söylediler. Bence bu kişiler ve bahsettikleri Kürt örgütüyle görüşmek ve ilişkiye geçmek gerekir. Çünkü Kürdistan Millî Hareketi'ni desteklemek Kemal'i arkadan çevirmek manasına geleceğinden hem mücadeleimiz için iyidir hemde gelecekte dost bir ülke kazanmış oluruz." Bkz: Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik

- ve Tarih Arşivi (YDBA), Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, "Embistefitikon Protokollon. Aritmos 2941 H/Vl., 20-3-1921, Konstantinoupolis."
- Mevlânzâde'nin ismini vermediği 6 kişilik heyet Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde şöyle belirtilir: "Mustafa Paşa (Türk Ordusu'nda eski Tümgeneral), Halil Bey Bedirhan, Mevlânzâde Rif'at, Hamza Efendi ve Fevzi Efendi.". Aynı belgede 6. bir kişinin daha bu heyete katılacağı ve bu şahsın Tümgeneral Hamdi Paşa (Türk Ordusu Ana Karargahında eskiden görevli) olduğu rapor edilir. Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın karşı çıkmasına rağmen Türk devleti tarafından arandığı için kendisine 100 İngiliz Lirası para yardımıyla bulunduğu ve kendi elemanları [Yunan Askeri İstihbaratı kastediliyor] tarafından vapura kadar getirildiği belirtilir. Bkz: YDBA, Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, Epiteliki İpriesia Stratou, II. Grafeo, 09/11/1921. Raporun tarihinin Kasım olmasının nedeni, Heyet Musul'dayken yollanmış olmasıdır.
- YDBA, Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, Epiteliki İpriesia Stratou, II. Grafeo, 09/11/1921
- İngilizlerin bu projesi için bkz. Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, dipnot yayınları, Ankara 2012, s. 31-32
- Yunanlılar hakkında, İngilizler tarafından Kürt Heyetine verilen bu bilgi yalan bir bilgidir. Daha sonraki süreçte de görüleceği üzere Yunan Askeri İstihbaratı 1922 yılının ortalarına kadar Kürt Milliyetçi hareketine silah ve para yardımıyla bulunur. Bunun karşılığında ise (Kürt tarafının istediği) Kemalistlerle yaptıkları savaşta ele geçirdikleri Kürt eserlerin bırakmaları istenir. Kürt eserlerin serbest bırakılması işlemleriyle (isim ve bağlı oldukları aşiretlerin isimlerinin verildiği ayrıntılı listelerle) bizzat Emin Ali Bedirhan ilgilennmiştir. Bkz: YDBA, Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, Aritmos Protokollon: 1965, Kairo, 6/19-11-1921. Ayrıca YDBA, Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, Embistefitikon Protokollon: 960, 27/1/22. Kairon [Kahire].
- Mustafa Kemal'in yaptığı mücadeleye din unsurunu en üst düzeyde kullandığına dair çok önemli olan bu anlaşma uzun dönem Türk tarihçileri tarafından reddedildi. Dokuz maddelik bu anlaşmanın konumunda alakalı bölümü şu maddedir: "Madde 4. Arapların, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı ve Hilafet'e karşı da saygılı olmaları şartıyla Osmanlı Hükümeti; Hicaz, Medine, Irak, Filistin, Şam, Beyrut ve Halep'i kapsayacak bir Arap devleti kurulmasını kabul eder ve bu bölgenin yöneticisi olarak Keruf Hussein Paşa'yı tanyacağını garanti eder. Sadece, bu konunun ayrıntıları daha sonra tayin edilecek ortak bir komitede tartışılacaktır." Anlaşma metninin orijinal bir kopyası için bkz. CADN, Ankara-Amb.-13 içinde "Commandement en Chef Des Armees Alliens en Orient. Etat-Major General. 2o Bureau. No. 484/2P., Q.G.A.A. le 17 Aout 1919."
- Bir Osmanlı olarak ne vilayet ne liva ne de şehir kelmelerini kullanmıştır. Metnin orijinalinde bölge denmektedir.
- YDBA, Arheio 1922, Aritmos Fakelou:22, İpofakelou:1, İpourtoun Stratitikon Grafion Ipourtou, Aritmos Protokollou: 12324, 26/10/21.
- CADN, Ankara-Amb. 127. "Constantinople, le 29 Novembre 1921. Le Chef du Bureau du Levant"
- Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, s. 384
- Mevlânzâde Rif'at'ın Anıları, Metin Martı (haz.), Arma yayınları, İstanbul 1992, s. 6
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1054, Kurdes 1925 dosyası içinde "Alahram-Cairo. 24-2-25, no. 5013, L'insurrection Kurde, s. 1-2".
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no.1055, Dossier 1927-1928 içinde "Organizations Kurdes a Alep. J. A. / 3 Ex., IA1100. D".
- AIR 23/236. "I/10/4, Part I, Kurdish Rising in Anatolia

- from 26/2/25 to 17/6/25 içinde 57e ve 57-1." Bahsedilen görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz.
- CADN, Mandat.Syrie-Liban. no.1055, Dossier 1927-1928 içinde "Surete Generale du Vilayet d'Alep. No. 310/S. G. Alep, le 30 Avril 1925, objet. Au sujet des Nommes. Mawlanzade Rifat, Tchekess Edhem et Youssouf Zia Hussein."
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no.1055, Dossier 1927-1928 içinde Paris, le 13-5-25. Beyrouth, le 28-5-25, Diplomatie, Haut Commissaire. Par la Poste".
- CADN, Mandat.Syrie-Liban. no. 1055, Kurdes 1925 dosyası içinde "B. Y. C. R. no. 85, le 21 Aout 1925, Turquie Renseignements Generaux, page 8"
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, Dossier 1926-1927 içinde "S. R. C. -2eme Section, Information No. IO5I/5I, Beyrouth, le 23 Decembre 1927"
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, Dossier 1927-1928 içinde "HES / MA. Consulat General Britannique Beyrouth le 8 Septembre 1925. Service Renseignements no. 5387/A".
- Dikkate değer noktalardan biri de Fransızların bu çalışmaları sürekli anti-Kemalist Hilafet Taraftarlarının çalışmaları olarak not etmeleridir. Bu konuda oldukça ayrıntılı bir dosya için bkz. CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, Dossier 1926-1927 içinde "Question Kurde. Mouvement Kurde in Syrie annees 1926 et 1927".
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, "R. C., By, le 16 Septembre 1927, information No. 840/51, s. 2". "Mektub ektedir" denmesine rağmen ne yazık ki dosyada bu mektup yoktur.
- CADN Mandat. Syrie-Liban. no. 1055 \ Dossier 1926-1927 içinde "R. C. 5, S. R. C. -2eme Section. Beyrouth, le 23 Decembre 1927. Information No. IO5I/5I".
- Rohat Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta yayınları, İstanbul 1998, s. 146.
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, içinde "Section Politique, no. 8080/SP/2. Damas, le 5 Aout 1930, information no. 19. A/S du Mouvement Kurde".
- Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, s. 384
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, Dossier 1926-1927 içinde "S. R. C. -2eme Section, Information No. IO5I/5I, Beyrouth, le 23 Decembre 1927". Bu raporun bir yerinde şöyle belirtilmektedir: "iki yıla yakın Ortadoğu da dolaştı, İngiliz istihbaratına yakın gibi durmasına rağmen, kimin için çalıştığı anlaşılmadığından ve Irak'taki İngiliz çıkarlarına karşı hareket ettiği için Irak'tan sınırışı edildi".
- CADN, Mandat. Syrie-Liban. no. 1055, "Delegation Francaise, Del Etat De Syrie. Section Politique, Renseignements no. 988/ES/C, Objet.Menées Kurdes. Secret". Aynı rapor 1054 dosyasında da bulunmaktadır. Bu raporda "eski İngiliz ajanı Mevlânzâde Rif'at Bey'in son dönemde büyük bir Kürdistan turu yaptığı, daha geçen hafta Irak'ta 150'liklerden, Süleymaniyeli kökenli Kürt Ali Hilmi Bey ile görüştüğünü, bu hafta ise Beyrut'a geçerek Prenses Hatice ile görüştüğü" belirtilir. İlginci olan Mevlânzâde Rif'at'ın Ermeni Papazı ile beraber Mustafa Kemal'e karşı bir suikast yapmayı planladıklarını ve Papazının ile Ali Hilmi Bey'in Bolşevik ajanları olduklarını belirtmesidir. Bu suikast planına dair başka bir yerde bir bulguya rastlayamadık. Ayrıca Türk Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (EGMA) kısa bir süreliğine araştırmacılar açılmış ancak tekrar kapatılıp Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne kataloglamak üzerine yollanmıştır. Dolayısıyla araştırmacı Sedat Bingöl'ün sunduğu belgelerin doğruluğu belgeler açılmadığı için bu aşamada tartışmalıdır. İlginç bir bulguya rastlayamadık. Hakan Özöğlü'na teşekkür ederim. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Özöğlü, *Ankara'ya Muhalefet, "150'likler Olayı"*, Kitap Yayınları, 2011, s. 98. Sedat Bingöl, *150'likler Meselesi. Bir ihanetin Anatomisi*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010, s. 180-181